

שיעור כב

מסירת פירות שביעית ודמיהם לידי עם הארץ וחשוד

(סוכה לט ע"א – מ ע"א)

פתיחה

- א. מסירת דמי שביעית לעם הארץ ולחשוד על השביעית
- ב. מכירת פירות שביעית לעם הארץ ולחשוד על השביעית
- ג. "ובא ואוכלן בקדושת שביעית"
סיכום

פתיחה

בגמ' (לט ע"א) נאמר:

משנה. הלוקח לולב מחברו בשביעית - נותן לו אתרוג במתנה, לפי שאין רשאי ללוקחו בשביעית.¹
גמרא. לא רצה ליתן לו במתנה, מהו? אמר רב הונא: מבליע ליה דמי אתרוג כלולב.
וליתיב ליה בהדיא?
לפי שאין מוסרין דמי פירות שביעית לעם הארץ. דתניא: אין מוסרין דמי פירות שביעית לעם הארץ יותר ממזון שלש סעודות, ואם מסר יאמר: 'הרי מעות הללו יהו מחוללין על פירות שיש לי בתוך ביתי', ובא ואוכלן בקדושת שביעית.
במה דברים אמורים - בלוקח מן המופקר.

1 מבין ארבעת המינים, רק באתרוג שגדל בארץ ישראל בשנת שמיטה, יש קדושת שביעית. על המעלה בנטילת אתרוג שגדל ארץ ישראל, וכן נטילת אתרוג שיש בו קדושת שביעית, בהרחבה בספרי: "אתרוג, פירות הארץ, וקדושת שביעית במשנת הראי"ה קוק", זמני יהודה וישראל, עמ' 271-279.

”דמי פירות שביעית” אלו מטבעות שיש בהם קדושה, ואם קונים בהם פירות או מאכלים אחרים, הקדושה נתפסת בפירות ובמאכלים. כך נאמר בגמרא (מ ע”ב):

אמר רבי אלעזר: אין שביעית מתחללת אלא דרך מקח... תניא כוותיה דרבי אלעזר: שביעית תופסת את דמיה, שנאמר ”כי יובל היא קדש תהיה לכם” (ויקרא כה, יב), מה קדש תופס את דמיו ואסור - אף שביעית תופסת את דמיה ואסורה.

אי מה קדש תפס דמיו ויוצא לחולין, אף שביעית תופסת את דמיה ויוצאת לחולין? תלמוד לומר ”תהיה” - בהוייתה תהא. הא כיצד? לקח בפירות שביעית בשר - אלו ואלו מתבערין בשביעית, לקח בבשר דגים - יצא בשר ונכנסו דגים, לקח בדגים יין - יצאו דגים ונכנס יין, לקח ביין שמן - יצא יין ונכנס שמן. הא כיצד? אחרון אחרון נכנס בשביעית, ופרי עצמו אסור.

החשש הוא שאותם עמי ארצות לא ידעו איך להתנהל עם מה שהם יקנו. נתמקד תחילה בהסבר המשנה והגמרא על פי רש”י. לאחר מכן נעיין באמור בירושלמי בסוגיה, ואחר כך נעיין בדברי התוספות בסוגייתנו בבבלי. נרחיב ונדרון גם באשר למכירת פירות שיש בהם קדושת שביעית לעם הארץ ולחשוד על השביעית.

א. מסירת דמי שביעית לעם הארץ ולחשוד על השביעית

רש”י במשנה (ד”ה הלוקח) כתב:

לי נראה ד’הלוקח לולב מעם הארץ’ גרסינן, דהא בעם הארץ קמיירי, כדאמרינן בגמרא, ועם הארץ לגבי חבר לא קרי ליה חבירו. ואי לוקח נמי עם הארץ - מי ציית לן להחזיק חבירו בחשוד?

לדברי רש”י יש לגרוס במשנה: ’הלוקח לולב מעם הארץ בשביעית’ שהרי בכרייתא שבגמרא נאמר שמדובר בעם הארץ. הנימוק של רש”י לשינוי בגרסה הוא: ”עם הארץ לגבי חבר, לא קרי ליה חבירו”.² עוד כתב רש”י: ”ואי לוקח נמי עם הארץ” - אם מדובר שגם הקונה הוא עם הארץ, למה שנקבל את דעתו שאף חברו חשוד?

2 ככתבי יד של המשנה יש גרסאות: ”הלוקח לולב מעם הארץ”. אמנם בפני רש”י לא הייתה גרסה כזו ורש”י הציע לגרוס כך מעצמו. הרב מנחם המאירי, פסקי הרי”ד (לט ע”א) וכן הרב עובדיה מברטנורא (משנה סוכה שם) כתבו: ”הלוקח מחברו - עם הארץ”. הם לא שינו הגרסה אך כך פירשו את המשנה.

"חבר" הוא מי שמקפיד ושומר על הלכות, ובמיוחד מי שמקפיד על דיני טומאה וטהרה ומעשרות (משנה דמאי ב, ב-ג, ומפרשים שם). "עם הארץ" משמעותו מי שאינו בקיא בהלכות, ואינו מקפיד בשמירת מצוות. כך למשל נאמר בגמרא (ברכות מז ע"ב):

איזהו עם הארץ?

כל שאינו אוכל חוליו בטהרה, דברי רבי מאיר;

וחכמים אומרים: כל שאינו מעשר פירותיו כראוי...

כל שאינו קורא קריאת שמע ערבית ושחרית, דברי רבי אליעזר.

רבי יהושע אומר: כל שאינו מניח תפילין.

בן עזאי אומר: כל שאין לו ציצית בבגדו.

רבי נתן אומר: כל שאין מזוזה על פתחו.

רבי נתן בר יוסף אומר: כל שיש לו בנים ואינו מגדלם לתלמוד תורה.

אחרים אומרים: אפילו קרא ושנה ולא שמש תלמידי חכמים הרי זה עם הארץ.

אמר רב הונא: הלכה כאחרים.

בהמשך משנתנו שוב הזכיר רש"י (ד"ה נותן לו אתרוג במתנה) את היות המוכר עם הארץ: "חבר שקונה הושענא כולה מעם הארץ בשביעית, יבקש ממנו ליתן לו אתרוג במתנה". גם בסוגיית הגמרא ציין זאת רש"י (ד"ה ובא, וד"ה בד"א). מדוע לא מוסרים דמי שביעית לעם הארץ? רש"י (ד"ה אין מוסרין) הסביר:

דהתורה אמרה "לאכלה" (ויקרא כה, ו) - ולא לסחורה" (סוכה מ ע"א), שכל פירות שביעית חייבין להתבער בשביעית הן ודמיהן, ולא שיעשה בהם סחורתו להצניע לאחר שביעית ולהעשיר, ועמי הארץ חשודין על כך, לפיכך אין מוסרין להם דמים ליקח מהם כלום בדמים, דקעבר א"לפני עור לא תתן מכשול" (ויקרא יט, יד).

גם בגמרא (בכורות לא ע"ב) הסביר רש"י (ד"ה הלוקח) בקצרה:

ואין מוסרין דמי פירות שביעית לעם הארץ שעושה בהם סחורה ואינו מבערן בזמן הביעור כשכלה לחיה שבשדה.

לפי רש"י החשש הוא שאותו עם הארץ יסחר בדמי הפירות ולא יבער אותם בזמן הביעור, כנראה על מנת למוכרם אחר כך במחיר יקר יותר. רש"י כתב: "עמי הארץ

חשודין על כך". גם בהמשך כתב רש"י (שם ד"ה הלקח) שהמוכר חשוד, גם בנוגע למצב שהלוקח והמוכר שניהם עמי ארצות: "מי ציית לן להחזיק חברו בחשוד". הריטב"א (לט ע"א) הסביר את רש"י כך:

למכור פירות שביעית בדמים הרשות בידו כמו שירצה ובלבד שינהוג בהם קדושת שביעית. אבל טעם ברייתא זו לפי שעם הארץ חשוד בזה וכשלוקח שלש סעודות שהוא מזון יום אחד דהיינו סעודת שבת מסתמא השתא בהאי שיעורא לאכילה בעי להו ואכיל להו בקדושת שביעית אבל ביותר מכאן חוששין שלוקח בהן סחורה, וכן דעת רש"י ז"ל בפירושו.

יש מקום להבחין בין "עם הארץ" שהוא אדם שלא יודע ולא מקפיד לקיים הלכות ובהקשר זה בהלכות של קדושת דמי שביעית, לבין "חשוד על השביעית" שהוא מי שבמודע לא מקפיד ולא מקיים הלכות שביעית.³ רש"י כתב ש"עמי הארץ חשודין", אך אם הם מוגדרים "עמי הארץ" אזי אין להגדירם כ"חשודים על השביעית". נראה שכוונת רש"י לומר שאותם עמי הארץ חשודים במובן זה שיש לחשוש שמא הם יסחרו בדמי השביעית, ולא יבערו את הפירות שיקנה שיש בהם קדושת שביעית, אך אין מדובר בכאלו שעושים כן בכוונה ובמודע. אשר על כן כתב רש"י שמי שנותן דמי שביעית לאדם אחר שלא יודע כיצד לנהוג בהם, עובר על איסור "לפני עור לא תתן מכשול".⁴

בברייתא שבגמרא (לט ע"א) נאמר עוד שמותר למסור לעם הארץ דמי פירות שביעית בשיעור מזון של שלוש סעודות, מפני שאפשר להניח שיקנה בזה אוכל לצרכיו הבסיסיים לקראת שבת - שלוש סעודות.

עוד נאמר בברייתא: "ואם מסר, יאמר: 'הרי מעות הללו יהו מחוללין על פירות שיש לי בתוך ביתי', ובא ואוכלן בקדושת שביעית". אם קנה מעם הארץ ושכח ומסר לו מעות שהן דמי פירות שביעית יותר משווי של שלוש סעודות, יאמר הקונה שהמעות שמסר והם קדושים בקדושת שביעית, יהיו מחוללים על פירות שאינם של שביעית שיש לו בתוך ביתו, והם יתקדשו במקומם.

3 "חשוד" או "חשודה על השביעית" מופיע במספר הקשרים: במשנה (שביעית ה, ט; מעשרות ה, ג; בכורות ד, ח-י); תוספתא (שביעית [ליברמן] א, ד: ג, יא; ג כג: ד, ה; ו, כ; בכורות ג, יב); ירושלמי (שביעית פ"ה ה"ג; מעשרות ה, ב-ג; סוכה ג, י; גיטין ה, י); בבלי (נדרים נח ע"ב; גיטין נג ע"ב-נד ע"א, סא ע"א; סנהדרין כו ע"א). ראה ברמב"ם (הל' שמיטה ויובל, ח, א-1).

4 גם התוספות (בבא קמא סח ע"ב ד"ה הוא) נימקו את האמור בברייתא שלא מוסרים דמי שביעית לעם הארץ כדי שלא להכשילו.

רש"י אם כן הבין את המשנה כך: 'חבר' – תלמיד חכם, "הלוקח לולב" – שקונה 'הושענא כולה' – ארבעה מינים, "מעם הארץ בשביעית" – ממי שלא יודע ולא מקפיד על הלכות הקשורות לקדושת שביעית, "נותן לו אתרוג במתנה" – על המוכר לתת לו את האתרוג במתנה, כדי שהקדושה לא תיתפס בכסף שבו ישלם הקונה על האתרוג, מאחר שבאתרוג יש קדושת שביעית. כל זאת כדי שלא להכשיל את אותו מוכר עם הארץ שלא מודע לקדושה שיש בדמי שביעית.

בסוגיה המקבילה בירושלמי (ג, י) נאמר:

מתני'. הלוקח לולב מחבירו בשביעית נותן לו אתרוג במתנה שאינו רשאי ליקחו בשביעית.

גמ'... אמר רבי לעזר: דוקני הגליל היא. דוקני הגליל אומר: אסור למסור למי שהוא חשוד על השביעית מזון שתי סעודות. אמר ר' מתניה: תיפתר דברי הכל כשהיו אתרוגים נמכרין ביוקר. כהדא תרונגייתא הוין מצפצפין תמן, והוה רב נחמן בר יעקב יהב אתרוגא מתנה לבריה, אמר ליה: לכשתזכה בו ובמצותו החזירהו לי.

גרסת המשנה היא: הלוקח לולב מחבירו". לפי ר' אלעזר המשנה היא ע"פ שיטת זקני הגליל שכנראה פירשו אחרת את המשנה ממה שהוסבר בבבלי. לפי זקני הגליל אסור למסור דמי שביעית גם בשווי של שתי סעודות למי שהוא חשוד על השביעית, כנראה בשל החשש שישחרר במעות שקיבל. ע"פ זקני הגליל מדובר במשנה במוכר "חשוד על השביעית", ולא במוכר "עם הארץ". הביטוי "עם הארץ" לא נזכר כלל בירושלמי בסוגייתנו.

ר' מתניה אמר "תיפתר דברי הכל" – ניתן להעמיד את המשנה לדברי הכול ולא רק לפי זקני הגליל. במקרה שהאתרוגים נמכרים ביוקר ודמי אתרוג יותר גבוהים משווי שתי סעודות, הכול מודים שאסור לתת למוכר את דמי אתרוג אלא לקנות ממנו בדרכים אחרות. אמנם לא ברור מי הם החולקים על זקני הגליל ומה הם אמרו. ר' מתניה ציין דוגמה למקרה שקרה שמחיר האתרוגים היה גבוה מאוד ורב נחמן בר יעקב נתן את האתרוג שלו לבנו במתנה ואמר לו 'לאחר שתצא בו ותקיים את המצווה, תחזיר לי אותו'.

לפנינו שני הסברים לדברי המשנה: ע"פ הירושלמי המוכר במשנה "חשוד על השביעית", ואילו לפי הבבלי (ע"פ הסברו של רש"י) המוכר הוא "עם הארץ". נראה שתוספות התאימו באופן מסוים בין "עם הארץ" לבין "חשוד על השביעית", אם כי יש לציין שתוספות לא הזכירו את האמור בירושלמי על משנתנו.

תוס' (ד"ה הלוקח) העירו על רש"י וציינו מספר מקורות בהם עם הארץ או חשוד על השביעית וכן נכרי נקראים "חבר" במובן של ידיד, ולא במובן של תלמיד חכם או אדם שמקפיד על הלכות. לפי תוס', אפשר שהמשנה מדברת על מוכר עם הארץ או חשוד על השביעית או גוי. אמנם בגמרא הובאה ברייתא בה נאמר ש"אין מוסרין דמי פירות שביעית לעם הארץ", אך את המשנה עצמה אין הכרח לפרש דווקא במקרה שהמוכר הוא עם הארץ.

תוס' (בכורות ל ע"א ד"ה מתני') פירשו:

ההיא דהלוקח לולב מחבירו בשביעית, דקאמר עלה בפ' לולב הגזול (לט ע"א) דאין מוסרין דמי פירות שביעית לעם הארץ... מיירי בודאי חשוד.

אמנם מדובר בתוספות במסכת אחרת, אך התוספות שם הסבירו שאותו "עם הארץ... מיירי בוודאי חשוד". נראה שתוספות רוצים לומר שמדובר במוכר עם הארץ שברור שהוא יסחר בדמי השביעית הללו, אם כי הוא לא יעשה כן במודע ובכוונה כמו אותו שמוגדר "חשוד על השביעית"⁵. כאמור תוספות יצרו חיבור מסוים בין המושג "עם הארץ" לבין המושג "חשוד על השביעית"⁶.

בברייתא נאמר שהנימוק לכך שאין קונים אתרוג שיש בו קדושת שביעית, כי "אין מוסרין דמי שביעית לעם הארץ". התוספות (לט ע"א ד"ה שאין) הסבירו מדוע לא מוסרים דמי שביעית:

5 ראה גם: כתובות כד ע"א תוד"ה שלי; בכורות יא ע"ב תוד"ה הרי.

6 בגמרא (עבודה זרה סג ע"א-ע"ב) הובאה תוספתא (עבודה זרה ז, י; דמאי ה, יד) בה נאמר: "אומר אדם לחמרי ולפועליו צאו ואכלו בדינר זה, צאו ושתו בדינר זה. ואינו חושש משום מעשרות, ומשום שביעית ומשום יין נסך". רש"י (ד"ה לפועליו ולחמרי) פירש: "עובדי כוכבים או עמי הארץ" ובהמשך (ד"ה לא משום שביעית): "שמא יקחו בו פירות שביעית מן החשוד למכרם, ותניא במס' סוכה (דף לט) 'אין מוסרין דמי פירות שביעית לעם הארץ יותר מג' סעודות'". כאן הקונים הם עובד כוכבים או עם הארץ, ואילו המוכר הוא זה שחשוד על השביעית. מכאן שגם רש"י התאים בין עם הארץ לבין חשוד. הריטב"א (שם) העיר שלפי רש"י יוצא "שסתם עמי הארץ חשודין בשביעית". הוא ציין שלא הכול מסבירים כך, וכאן מדובר בעם הארץ שאכן חשוד בכך. "ואם תאמר ולמה אינו חושש בעמי הארץ אלו משום 'לפני עור לא תתן מכשול' מיהת? ויש לומר דמהכא שמעינן דכל שאין אנו נותנין לו האיסור עצמו והדבר ספק אם יקח איסור אם לאו אין בו משום 'לפני עור' אפילו לגבי ישראל". גם בסוגייתנו (לט ע"א) הסביר הריטב"א את רש"י באופן דומה: "למכור פירות שביעית בדמים הרשות בידו כמו שירצה ובלבד שינהוג בהם קדושת שביעית. אבל טעם ברייתא זו לפי שעם הארץ חשוד בזה וכשלוקח שלש סעודות שהוא מזון יום אחד דהיינו סעודת שבת מסתמא השתא בהאי שיעורא לאכילה בעי להו ואכיל להו בקדושת שביעית אבל ביותר מכאן חוששין שלוקח בהן סחורה, וכן דעת רש"י ז"ל בפירושו".

אלא היינו טעמא דאיכא איסורי טובא. שאין עם הארץ נזהר לאסור לקנות בהן בהמה טמאה, עבדים וקרקעות, חלוק וטלית ומנעלים, ואין נותנין לא לבייר [=חופר בורות] ולא לבלן ולא לספן ולא לספר, דשביעית לאכילה ולשתיה ולסיכה ולא לשאר דברים, ואסור לפרוע מהן חובו. ואין מספר לדינים ולאיסורים שיש בפירות שביעית שצריך לנהוג בהן קדושת שביעית.

התוס' ציינו מספר הלכות הקשורות לשמירה על קדושת שביעית, שהמכנה המשותף להן הוא איסור המסחר בפירות. תוס' סיימו: "ואין מספר לדינים ולאיסורים שיש בפירות שביעית שצריך לנהוג בהן קדושת שביעית". כך כתב גם הר"ש סירלאו (משנה שביעית ז, ג): "אין מספר לדינים ולאיסורים שאין עם הארץ בקי ואינו נזהר בהם". הם לא כתבו כרש"י שאם הקונה ייתן דמי שביעית למוכר, הוא יכשיל אותו בכך, אך תוספות הרא"ש (לט ע"א) כתב כדברי תוס' וסיים: "היינו טעמא דאין עם הארץ יודע דיני פירות שביעית, והמוסרן בידו או דמיהן עובר משום 'ולפני עור לא תתן מכשול'... וכמה דינין ואיסורין יש בפירות שביעית שאין עם הארץ בקי בהן".⁷

הרמב"ם (הל' שמיטה ויובל ח, י) פסק באופן כללי:

כשם שאסור לעשות סחורה בפירות שביעית או לשמרן, כך אסור ליקח מעם הארץ. לפי שאין מוסרין דמי שביעית לעם הארץ ואפילו כל שהוא, שמא לא יאכל אותן בקדושת שביעית.

"אסור ליקח מעם הארץ" - אסור לקנות ממנו. הנימוק הוא כאמור בברייתא בגמרא ש"אין מוסרין דמי שביעית לעם הארץ ואפילו כל שהוא", והרמב"ם הוסיף: "שמא לא יאכל אותן בקדושת שביעית". המהר"י קורקוס (שם) ציטט את דברי התוספות שנזכר לעיל ובו מספר דינים הקשורים למסחר בפירות שביעית, וכתב: "וזה דעת רבינו שכתב שמא שלא יאכל אותם בקדושת שביעית". לפיו אין הכוונה שאותו עם הארץ לא יאכל בקדושה את הפירות או את המאכלים שהוא יקנה באותם דמי שביעית, שהרי כבר לפני שהוא מוכר יש בידו פירות שביעית, אלא שהוא לא ידע לקיים את ההלכות הנוגעות למסחר וביעור וכמו שכתבו התוספות.⁸

7 ראשונים נוספים כתבו על סוגייתנו. ראה בריטב"א, וכן בעל המאור ובראב"ד (יט ע"ב בדפי הרי"ף).

8 הרב יוסף דב סולובייצ'יק (רשימות שיעורים - סוכה לט ע"א) כתב על דברי הרמב"ם הללו: "מהרמב"ם נראה שהאיסור למסור דמי שביעית לעם הארץ אינו מטעם 'לפני עור' כפירש"י ותוס', אלא שיש בכך איסור חלול של קדושת דמי שביעית. והרי זה דומה לאיסורי סחורה

בהלכות שאח"כ כתב הרמב"ם כיצד ניתן לרכוש לולב מעם הארץ, בהבלעה או במתנה, וכן שניתן לקנות ממנו פירות מן ההפקר, וכתב (שם יג): "הרי זה מותר ליקח ממנו מעט, כדמי שלש סעודות בלבד, משום כדי חייו של מוכר". בהמשך (הלכה יד) כתב הרמב"ם:

במה דברים אמורים? בעם הארץ סתם. אבל מי שהוא חשוד לעשות סחורה בפירות שביעית, או לשמור פירותיו ולמכור מהן, אין לוקחין ממנו דבר שיש עליו זיקת שביעית כלל.

הרמב"ם (פירוש המשנה, שביעית ט, א) כתב גם כן על כך:

ואסור לתת דמי שביעית לעם הארץ מפני שהוא חשוד עליהן להצניען ולא יוציאם באוכל. לפיכך אם ראינו עם הארץ מוכר פירות שביעית, אם היו אותם הפירות ממה שדרך בני אדם לעשות מהם גנות ולשמרם כגון התאנים והענבים והחטים, הרי זה אסור לקנות ממנו כלום ואפילו דבר מועט, כי כשתקנה ממנו הרי אתה מוסר לו דמי שביעית. ואם היו אותם הפירות מדברים המופקרים במדברות מותר לקנות ממנו בדבר מועט שיעורו מזון שלש סעודות, והוא כדי חייו, וכך אמרו אין מוסרין דמי פירות שביעית לעם הארץ יותר ממזון שלש סעודות. במה דברים אמורים בלוקח מן המופקר, אבל בלוקח מן השמור אפילו כחצי איסור אסור לפי שהוא משמרן ואוספן שלא כדיון.

בדברי הרמב"ם גם כן במשנה תורה וגם בפירוש המשנה בולט שהחשש הוא שאותו עם הארץ יסחר בדמי שביעית, ועל כן אין קונים מעם הארץ דבר.

ב. מכירת פירות שביעית לעם הארץ ולחשוד על השביעית

החשש או החשד בנוגע למוכר עם הארץ הוא שמא יסחר בכסף שהוא יקבל. הוא יקנה בכסף הזה שיש בו קדושה, פירות או מאכלים אחרים ולא ישמור את ההלכות

הנוהגים בפירות שביעית עצמם שאסור לחלל את קדושת הפירות ולבטל אותם מקיום מצותם וקדושתם. הוא הרין כשמוסרים דמי שביעית למי שאינו זהיר בשביעית ובקדושתה יש בכך איסור של חלול קדושת השביעית שעל הדמים, ואליאב דהרמב"ם הוא איסור דאורייתא מדין הלכות שביעית ולא מטעם לפני עור". לכאורה, הרמב"ם נימק את האיסור "שמא לא יאכל אותן בקדושת שביעית" דהיינו שגם לרמב"ם האיסור הוא מפני חשש עתיד, אך אין איסור בעצם המסירה.

הקשורות למסחר ולביעור של פירות שיש בהם קדושת שביעית. האם אסור למכור פירות שיש בהם קדושת שביעית למי שיש חשש שלא ישמור על הלכות קדושת שביעית הקשורות לאכילתם?
בתוספתא (שביעית ד, ה) נאמר:

אין מוכרין פירות שביעית לחשוד על השביעית, אחד זרעים הנאכלין ואחד זרעים שאין נאכלין.

במנחת ביכורים (שם) הסביר:

לחשוד - דלא ינהג בהם קדושת שביעית.
זרעים שאינם נאכלים - שמא יזרעם בשביעית. וזרעים הנאכלים איכא נמי חששא דלא ינהג בהם קדושת שביעית, דימכור אותם לסחורה ורחמנא אמר "לאכלה" ולא לסחורה.

בשונה מסוגייתנו החשוד כאן הוא הקונה, לא המוכר. כמו כן מדובר על מי שמוגדר "חשוד על השביעית" ולא "עם הארץ". המנחת ביכורים הסביר ופירט במה לא ינהג החשוד בקדושת שביעית: שמא יזרע, ושמא יסחר בהם. גם כאן לא נאמר דבר בנוגע לחשש שמא אותו חשוד יאכל פירות שיש בהם קדושת שביעית ולא יאכלם כנדרש.⁹ עוד נאמר בתוספתא (שביעית ו, כ) בנוגע למכירת פירות שביעית:

אין מוכרין פירות שביעית לחשוד על השביעית אלא מזון שלש סעודות. במי דברים אמורים? בדבר המתקיים. אבל דבר שאין מתקיים, אפילו מאה סעודות מותר.

9 במשנה (מעשר שני ה, א) נאמר: "כרם רבעי מציינין אותו בקוזות אדמה, ושל ערלה בחרסית, ושל קברות בסיד. וממחה ושופך. אמר רבן שמעון בן גמליאל: במה דברים אמורים? שביעית. והצנועים מניחין את המעות ואומרים כל הנלקט מזה יהא מחולל על המעות האלו". לדברי רשב"ג מדוע דווקא בשביעית מציינים כרם רבעי וערלה? הטעם הוא ע"פ הגמרא (בבא קמא סט ע"א): "שהכל הפקר ונוטלים בהיתר. אבל בשאר שני שבוע שבאים לגזול, הלעיטהו לרשע וימות ויקחום לאכול באיסור" (רע"ב). אך הצנועים נהגו אחרת: "והצנועים - המדקדקים על עצמם, כשהיה להם כרם רבעי בשביעית היו מניחין המעות קודם לקיטה, ואומרים כל הנלקט לכשיהיה נלקט יהא מחולל על זה" (רע"ב). מדובר על אנשים שטועים ולוקחים ללא רשות, אך לא הוזכר דבר באשר לכך שאותם אנשים לא יקפידו על הלכות קדושת שביעית. לדברי התוס' (בבא קמא סט ע"א ד"ה והצנועין), הצנועין היו עושים כן בשנים רגילות ולא בשנת שמיטה. ראה שם בפני יהושע ור' עקיבא איגר. אמנם בעל השדה איננו יכול לדעת מי יקפיד על הלכות שביעית, וייתכן גם שאותם לוקחים בכל זאת יקפידו על הלכות שביעית.

בדומה לאמור בברייתא בסוגייתנו, גם כאן ניתן למכור פירות שביעית בכמות של שלוש סעודות. מה פשר ההבחנה בין מזון מתקיים לשאינו מתקיים? הסביר במנחת ביכורים (שם):

אלא צריך לנהוג בהן קדושה דגם המעות נתפסים בקדושת שביעית.
מזון שלוש סעודות - כדי מזון לשבת, דביותר חיישינן שמא יוציאם שלא לצורך אכילה.
דבר שאינו מתקיים - לימים רבים, ודאי דאוכלה מיד.

בדבר שאינו מתקיים לתקופה ארוכה ההנחה היא שאותו חשוד על השביעית לא יסחר בהם, ולכן מותר למכור לו אפילו כמות גדולה. לעומת זאת, בדבר המתקיים לתקופה ארוכה קיים חשש שהוא יסחר בפירות. גם כאן לא מועלה החשש שמא לא יאכלם בקדושה, ולא זו בלבד אלא שניתן למכור לו כמות גדולה של תוצרת שאיננה מתקיימת לאורך זמן, ולא חוששים שמא לא יוכל לגמור אותם לפני שירקבו וכדו'. כך הסביר הרא"ה קוק (שבת הארץ ח, טז, סעיף ב, עמ' 692) את עיקרי החששות ממי שחשוד על השביעית:

אין מוכרין פירות שביעית למי שהוא חשוד על השביעית... משום שכל עיקר האיסור למכור לו פירות שביעית הוא שמא יעשה מהן סחורה או שלא יבערם בשעת הביעור.

החזון איש שביעית (סי' יב, ס"ק יז) כתב גם כן:

ויש לעיין למה התיירו דבר שאינו מתקיים? ומשמע שלא חיישינן שמא לא יזהר בהפסד או לשנות בדרך אכילתו וכיו"ב שזה מן הדברים דלא שכיחי, ותלינן בהיתר דשכיח וכדאמר בעבודה זרה טו ע"ב. אלא עיקר החשש משום אוצרי שביעית, שזה היה שכיח, שדרך להתייקר בשביעית וכדאמר בסנהדרין כו ע"א.¹⁰ הלכך בדבר שאינו מתקיים לא אסרו חכמים. ובמזון ג' סעודות התיירו אפילו בדבר המתקיים משום כדי חייו.

10 בגמ' (סנהדרין כו ע"א) נאמר שכהנים חשודים על השביעית. רש"י (ד"ה נחשדו כהנים) הסביר: "להשהות שביעית אחר זמן הביעור, דמורו בה היתירא משום דאישתרו תרומה וקדשי קדשים לגבייהו, והשביעית נמי קדושת הארץ היא". כך הסביר גם הרמב"ם הל' שמיטה ח, יח; רש"ס תרומות פ"ה ה"א.

עיקר החשש היה משום אוצרי שביעית, שיחזיקו ברשותם את הפירות הללו לאחר זמן הביעור מפני שאז מחירם יהיה יקר יותר, וכן בשל החשש שיסחרו בהם, אבל לא מחשש שמא הפירות יאכלו על ידיהם שלא ע"פ ההלכות של קדושת שביעית. לדברי החזון לא חששו לזה משום שזה לא שכיח, כאצירת פירות שביעית ומסחר בהם. במקום נוסף התייחס לכך החזון איש (שביעית סי' יב, ס"ק טז):

לא שמענו שאין מוסרין פירות שביעית ודמי שביעית לכהן ואין לוקחין ממנו פירות שביעית, ועוד איך נותנין להם חלת שביעית, ובירושלמי דמאי פ"ג ה"א משמע שנותנין להם חלת שביעית.¹¹

יש להוסיף עוד, שאדרבה נותנים לאותם חשודים פירות שביעית בכמות של שלוש סעודות ומניחים שיאכלו אותם בקדושת שביעית, ומכל מקום לא חוששים שהם לא יקפידו על הלכות קדושת הפירות במה שנוגע לאכילתם. אמנם במשנה אחרת (מעשרות ה, ג) נשללת לכאורה לחלוטין מכירת פירות שביעית לחשוד:

לא ימכור אדם את פירותיו משבאו לעונת המעשרות, למי שאינו נאמן על המעשרות. ולא בשביעית, למי שהוא חשוד על השביעית.

במשנה זו אין הבחנה בין דבר מתקיים ללא מתקיים, ומופיע איסור גורף על מכירת פירות לחשוד. את טעם הדבר הסביר הרב ישראל ליפשיץ (תפארת ישראל שם):

11 דברים דומים לחזון איש כתבו: הרב נסים קרליץ (חוט השני, חלק ב, עמ' שנו); הרב בנימין זילבר (ברית עולם פרק ט, לז; הלכות שביעית, פרק ט, ס"ק נג). הרב משה מאיר פלס (נתיב השמיטה, עמ' פב) מסר הוראה למעשה בשם החזון איש: "מותר לתת פירות אוצר בית דין גם למי שאינו שומר תורה ומצוות, ואינו כגוי לענין זה". בהע' יב שם מוסבר שפירות אוצר בית דין מיועדים לכל ישראל, ואין אנו מאכילים אותו פירות שביעית אלא מזכותו הוא נוטל ואין בידינו למנעו. ראה גם הרב אלישיב קנהל בשם הרב מרדכי עמנואל ("תקנת אוצר בית דין", משנת השמיטה עמ' 402-403). הרב יחזקאל דאום ("הכנות לשמירת שמיטה", משנת השמיטה עמ' 384) כתב שחכמים לא התנו שיאכלו את הפירות רק תלמידי חכמים היודעים לשומרם, אך שלכתחילה יש לדאוג שישווקו רק לארגוני כשרות ולישיבות וכד', למרות שברור שכמויות גדולות ישווקו בצניורות הרגילים של תנובה וצה"ל. הרב דוד טהרני (קדושת הארץ, עמ' קפח), כתב: "מותר להאכיל פירות שביעית לישראל מומר או למחלל שבת בפרהסיא כאשר הוא נוהג באכילתם קדושת שביעית". אין קשר בין אדם מחלל שבת לאי שמירה על קדושת שביעית. כאמור, לא הוכח שיש לאסור למכור פירות שביעית למי שלא יקפיד בהלכות אכילתם, וגם בתחומים אחרים בהם חוששים לחשוד על השביעית (מלאכות מהתורה, מסחר) "החשוד על השביעית אינו חשוד על המעשרות, החשוד על המעשרות אינו חשוד על השביעית" (משנה בכורות ד, י').

למי שהוא חשוד על השביעית - שאינו נזהר בדיניו שאסור לסחורה ולמלוגמא וכדו', דרך לאכלה ניתנה, וגם אסור לאכלן אחר הביעור, והמוכר לחשוד בהנך עבר "לפני עור".

גם כאן החשש הוא שהחשוד יעשה בפירות סחורה או מלוגמא, או שלא יבער אותם. ייתכן שהתנא של משנה זו חולק על התנא של התוספתא בשביעית שהבחין בין דבר מתקיים ללא מתקיים. אם כי ייתכן שאין מחלוקת בין התנאים, והם מסכימים שהחשש הוא רק שמא אותו חשוד יסחר בפירות שביעית, ולא שמא לא יאכל את הפירות כנדרש.

באופן כללי חכמים חששו שאנשים יסחרו בפירות שביעית, ולכן הטילו מגבלות או לחילופין תקנו תקנות כדי שדמי שביעית לא יהיו בשווקים. לעומת זאת, אין איסור שיהיו בידי עם הארץ פירות שביעית. ישנן גם אפשרויות רבות שגם בידי עמי ארצות יהיו פירות עם קדושת שביעית, ואין שום מניעה שהם יהיו בידם. הם יכולים להיכנס לשדה הפקר וללקוט ולאכול;¹² מותר לתת מתנה מפירות שביעית;¹³ מותר ליתן מפירות שביעית לאומנין מתנת חנינם; ועוד ועוד. לא מצינו שחכמים גזרו שלא

12 בספר קטיף שביעית (עמ' 122, הע' 11) מובא בשם הרב מרדכי אליהו שמותר לגדור בלילה בפני בני אדם שאינם יודעים לשמור על קדושת הפירות, כאשר אין אפשרות להודיע להם הרבר. יש להעיר שלא מצינו איסור ללקט בשדה הפקר שמוטל על מי שאינו יודע לשמור קדושת שביעית, ובוודאי שלא מצינו חובה לנעול את השדה ובכך לבטל מצוות עשה של בעל השדה, כדברי הרמב"ם: "מצות עשה להשמיט כל מה שתוציא הארץ בשביעית שנאמר והשביעית תשמטנה ונטשתה, וכל הנועל כרמו או סג שדהו בשביעית ביטל מצות עשה" (רמב"ם הל' שמיטה ד, כד). אמנם מותר לגדור ולבנות גדר מחשש גנבים (מועד קטן ז ע"א תרד"ה אמר), אך לא מחשש שמא מי שנכנס ללקט יאכל בלא שיוזהר בקדושת שביעית. לא ברור מה התועלת בהנחת גדר בלילה, הרי בסיכומו של דבר הגדר תיראה במשך כל השנה ויהיה ברור שבעל החצר הוא זה שגדר. גם ככה ברוב מוחלט של החצרות יש גדרות, אלא שבשנה זו יש לאפשר להיכנס. אפשר גם לתלות שלט בולט ולהסביר בקצרה מהם ההלכות הקשורות לקדושת פירות שביעית. ראה גם: הרב צבי כהן (שמיטת קרקעות, עמ' שמא): "אסור לאדם לנעול את שדהו מפני החשודים על השביעית שילקטו יותר מן המותר, שיעשו סחורה בפירות או שישתמשו בהם באופן האסור". הרב משה מאיר פלס (נתיב השמיטה, עמ' סג) כתב שהחזון איש הורה לו שאין לנעול את השדה מפני מי שלא יאכל בקדושת שביעית.

13 בספר קטיף שביעית (עמ' 267, הע' 8) מובא בשם הרב מרדכי אליהו שאין לתת מתנה מפירות שביעית למי שאינו נזהר בקדושתם. הרב אליהו שלזינגר (שו"ת שואלין ודורשיין, ד, עמ' תקסט) שאל את הרי"ש אלישיב: "האם מותר לתת מתנה פירות שיש בהם קדושת שביעית למי שידוע לנו שלא ישמור על קדושת השביעית?", והתשובה: "האם מותר לתת מתנה לאדם החשוד על שביעית? מותר למסור פירות שביעית לעם הארץ פירות המתקיימן מזון ג' סעודות". אך לא מצאנו שקדמונים אסרו זאת. החשש היה במכירה לחשוד מחשש שיסחר בפירות הללו, ולא מצינו שאין לתת מתנה שמא לא ישמור קדושת שביעית באכילת הפרי.

למכור או שלא לתת פירות שביעית לאלה שאינם בקיאים בהלכות הקשורות לאכילת פירות שביעית. מדוע חכמים הגבילו את הקשרים עם עמי ארצות וחשודים על השביעית רק במה שקשור למסחר, ביעור או למלאכות אסורות, ולא במה שקשור לאכילת הפירות בקדושה? הרב יחיאל מיכל טוקצ'ינסקי (ספר השמיטה, עמ' מא), כתב בשמו של הרב חיים ברלין:

ויש לחלק בין פירות שביעית לדמי שביעית, על פי הכלל שאמרו במשנה (שביעית ה, ו): "שכל שמויחד לאיסור והיתר, מותר", ומשום הכי התירו בית הלל למכור פרה החורשת, וכמו כן פירות שיכול לאכלם. מה שאין כן דמי שביעית שהן בעצמן אינן נאכלין ועל כרחך יקנה בהם דבר אחר - שפיר אפשר לחוש שמא יקנה בהם דבר שאינו מאכל או יסחר בהם... יש להתיר למכור פירות שביעית ולא חיישינן שמא לא ישמרם בקדושת שביעית כיון שאינם מיוחדים לאיסור.

אמנם גם ביחס לדמי שביעית, אין הכרח שאותו עם הארץ יסחר בהם בצורה האסורה, ועל כן ההבחנה עדיין לא ברורה. מכל מקום אין מניעה למכור או לתת במתנה פירות שביעית גם למי שכנראה לא מודע להלכות קדושת שביעית בעת האכילה.

ממשנה אחרת (דמאי ג, ו) ניתן ללמוד שעמי ארצות נזהרים בהלכות הקשורות לאכילת פירות שביעית: "מודה רבי יהודה בנותן לחמותו שביעית, שאינה חשודה להחליף להאכיל את בתה שביעית". הרמב"ם (פירוש המשנה שם) הסביר שכוונת המשנה לומר שמותר לאדם לתת לחמותו פירות שביעית על מנת שתבשל אותם ואין לחשוש שהוא יגרום לה מכשול "כי לר' יהודה אינה חשודה לעבור על פירות שביעית, לפי שהיא דבר חמור והיו בני אדם נזהרים בה מאד, ואינה מאכילה לאנשי ביתה פירות שביעית שלא בקדושת שביעית, אלא מה שנתן לה מפירות שביעית מחזירה לו ואפילו נתקלקל. והלכה כר' יהודה".¹⁴

אך יש מהפוסקים האחרונים שכתבו שאסור למכור פירות שביעית לעמי ארץ מחשש שהם לא יקפידו על ההלכות הקשורות לאכילתם בקדושה. כך כתב הרב משה בן יוסף טיראני (שו"ת מבי"ט, א, סי' כא):

14 אמנם הר"ש (שם) הסביר שדברים אלו מתאימים רק לשיטת ר' יהודה שבמקומו היו מחמירים בענייני שביעית (גיטין נד ע"א): "באתריה דרבי יהודה חמירא להו שביעית, דהוא דאמר ליה לחבירו: דייר בר דיירתא! אמר ליה: אנא לא אכלי פירי דשביעית כוותך". הרב שלום יוסף אלישיב (הערות גיטין שם) שאל: "לכאורה אין שום איסור לאכול פירות שביעית (ובשמור ונעבד פליגי הראשונים)? ואולי מיירי לאחר הביעור", או שהכוונה שהחמירו מאד בסחורה של פירות שביעית.

לענין הנזהרים ואוכלים פירות שביעית בקדושתן כפי מה שכתבתי | =לאכול בקדושה פירות שביעית של גויים,¹⁵ אם יוכלו לקנות או למכור פירות שביעית לאותם שאינם אוכלים אותם בקדושת שביעית? היה נראה בתחלת המחשבה שהיה אסור למכור ולקנות, אבל בדקדוק היפה נראה שמותר לקנות ולמכור להם ולא יחושו לומר שהם מוסרים להם דמי שביעית ולא יאכלום בקדושתם, וכן אם ימכרו להם מעט פירות שביעית שלא במדה לא יחושו עליהם על מה שלא יאכלום בקדושה אעפ"י שהם מצווים לדעתינו האוכלים פירות שביעית בקדושה. דהא דאסור למכור לחשוד או לעם הארץ פירות שביעית היינו משום שהוא מצווה כמונו ויודע שיש בהם איסור לאוכלם שלא בקדושה, ואפילו הכי אוכלים אותם, אסור גם כן עלינו למוכרם להם כיון שאנו יודעים שהם חשודים ויהיו חוטאים בנפשותם על ידינו, ואנו נותנים מכשול לפניהם. אבל כשהדבר להם התר שסומכים על המורים להם התר בדין תורה לא נדון אותם לדעתינו כעורים שלא לתת לפניהם מכשול בדבר הנראה לנו איסור ואנו נזהרים ממנו והם נראה להם התר ואינם נזהרים.

מדברי המבי"ט יש ללמוד שאכן אין למסור פירות שיש בהם קדושת שביעית למי שלא ישמור על דיני אכילתם. כאמור לעיל, תנאים, אמוראים ואף ראשונים, לא כתבו שאסור למסור פירות שביעית למי שלא ישמור על ההלכות הקשורות לאכילתם בקדושה. הרב יחיאל מיכל אפשטיין (ערוך השולחן, זרעים - שביעית, סי' כט, יב) כתב גם כן:

אסור למסור פירות שביעית או דמי שביעית לעם הארץ דשמא לא ינהוג בהם קדושת שביעית.

יש לציין שבהמשך ההלכה הוא עסק במסחר בפירות שביעית. עוד כתב (שם סעיפים יט-כ) שאף כהנים נחשדו ושיש לחוש שלא יאכלום בקדושת שביעית, בשונה מפירושי הראשונים בסוגיה.¹⁶

15 המבי"ט (שו"ת המבי"ט, א, סי' יא) סבר שיש קדושת שביעית בפירות של נכרים. הרב יוסף קארו (שו"ת אבקת רוכל, סי' כד-כה; כסף משנה הל' שמיטה ויובל ד, כט) חלק עליו וסבר שאין בהם קדושת שביעית. בארץ ישראל נהגו כבית יוסף, וכך פסק מרן הראי"ה קוק (שבת הארץ, מבוא, פרק יא, ועל הרמב"ם הל' שמיטה ויובל ד, כט; ה, א אות א, הע' 2; שו"ת משפט כהן, סי' ע, ועוד); הרב שלמה זלמן אויערבך (מעדני ארץ, סי' ב); הרב צבי פסח פרנק (שו"ת הר צבי - זרעים, ב, סי' לט); הרב שאול ישראלי (ארץ חמדה, נוספות לשער ה, סי' ב); הרב עובדיה יוסף (שו"ת יביע אומר, ג, י"ד, סי' יט). לעומתם, החזון איש (שביעית, סי' ג, ח) טען שיש לנהוג כמבי"ט, ורבים נשמעים להוראתו.

16 את האיסור למכור פירות שביעית לעם הארץ הוא הזכיר גם בערוך השולחן שם, סי' כה, יג.

כך כתב גם הרב יחיאל מיכל טוקצ'ינסקי (ספר השמיטה, עמ' מ):

ואין מוסרין דמי שביעית לעם הארץ החשוד שלא ינהג בהם קדושת שביעית, והנראה שגם פירות שביעית עצמם (אף שאין זה ברמב"ם) אין נותנין ומוכרין לעם הארץ.¹⁷

הוא ציין שם לתוספתא, האומרת שאין מוכרין לחשוד יותר ממזון ג' סעודות מדבר המתקיים, אך יש להעיר שהנימוק בתוספתא הוא מחשש שמא יסחר בהם. והמשיך:

ותמהתי הרבה מאי טעמא לא נזכר איסור מכירת פירות שביעית לעם הארץ, לא ברמב"ם ולא בשאר פוסקים.

דברים דומים כתב גם הרב יצחק וייס (שו"ת מנחת יצחק, ו, סי' קל, ד), שהשיב על הלכות שנכתבו במדריך השמיטה של העדה החרדית לשמיטה תשל"ג, שם נכתב: "אין מוסרין פירות שביעית להחשוד לאכלם שלא בקדושת שביעית או להפסידם או לזלזל בהם":

היא משנה מפורשת (מעשרות פ"ה מ"ג) דאיתא שם "לא ימכור אדם את פירותיו וכו' ולא בשביעית למי שהוא חשוד על השביעית" עכ"ל. ולא הוציא מהאיסור ג' סעודות וכו', ושמע מינה דאפילו מעט אין למכור לו, ועיין בכל זה בהלכות שביעית להגרמ"ט [=הרב מיכל טוקצ'ינסקי] ז"ל (פ"ו הערה ט) מה שכתב בזה, עיי"ש".

הרב שניאור רווח (שביתת השדה, עמ' ריח-ריט), ציין את הפוסקים הסוכרים שאין למכור פירות שביעית ליהודי שלא ידע לשמור על קדושת שביעית, והוסיף שבעבר אכן היה חשש שחשוד לא יבער בזמן הביעור אך לא חששו שלא ישמרו קדושת שביעית. אמנם, אם יש חשש שלא ישמרו על הקדושה בעת האכילה, אין לתת להם אפילו פחות מג' סעודות. בסיום דבריו הוא אומר שאף שלהלכה כך הדין:

מכל מקום אם ישראל חשוד נכנס לתחנת החלוקה ולקח פירות הרי שהוא זכה בהם, ואע"ג שאפשר לתבוע ממנו דמי טירחא, ומה גם שאנו מפרסמים

17 הרי"מ טוקצ'ינסקי (שם, עמ' לו) כתב מעט אחרת ביחס לחנות המוכרת פירות שיש בהם קדושת שביעית: "וצריך להודיע לקונים שהם פירות שביעית ושיאכלום בקדושת שביעית, ולא ימכרם לנכרי". לפיו אין מניעה למכור לעם הארץ מחשש שלא ישמור קדושת שביעית. בנוגע למכירה או נתנה של פירות שביעית לגוי, ראה בספרי: "פירות הקדושים בקדושת שביעית בידי מי שלא ישמור על קדושתם", זמני יהודה וישראל, עמ' 29-51.

להדיא על כל מקום שאפשר שיש לנהוג קדושת שביעית בפירות אילו, ומה גם שבדרך כלל אין מפסידים אלא את מה שלא ראוי למאכל אדם, מכל זה נראה שאין למנוע ממנו ולקחת מהחשוד פירות שכבר לקח, ובודאי שלא גרע מנכרי, אלא שלמסור או למכור לכתחילה יש להחמיר כדעות האוסרות.

לא ברור מדוע לדבריו בעבר חששו רק שלא יבערו ולא חששו שלא ישמרו קדושת שביעית בעת אכילת הפירות. אך מכל מקום גם לדבריו, דברי האחרונים האוסרים הם רק לכתחילה, בעוד שבדיעבד לא ניתן למנוע מחשוד להיכנס לחנות ולקנות על פי הלכות קניין, פירות אוצר בית דין. נראה אם כן שהאיסור למכור פירות שביעית למי שיש חשש שלא יקפיד לאוכלו בקדושה מקורו בדברי אחרונים, וחלקם ביסוסו דבריהם על משנה שאין חובה לפרשה כך.

ג. "ובא ואוכלן בקדושת שביעית"

מסוגייתנו עצמה ניתן להוכיח שאדרבה ניתן לתת לעמי הארץ פירות שיש בהם קדושת שביעית מתוך הנחה שהם יאכלו אותם בקדושה. כאמור בברייתא נותנים לעמי הארץ דמי שביעית ששוים מזון לשלוש סעודות בהנחה שיאכלו אותם בקדושה, וחכמים לא חששו שהם יאכלו אותם שלא בקדושה. המגבלה של שלוש סעודות היא מחשש של מסחר בהם ושלא יבערו אותם. בהמשך הברייתא נאמר שאם הקונה טעה ומסר להם יותר ממזון שלוש סעודות "יאמר: 'הרי מעות הללו יהו מחוללין על פירות שיש לי בתוך ביתי', ובא ואוכלן בקדושת שביעית". מכאן שעד כמות מזון של שלוש סעודות, ההנחה היא שהמוכר יאכלם בקדושת שביעית. מה הערך באכילת פירות שביעית? על הפסוק "והיתה שבת הארץ לכם לאכלה לך ולעבדך ולאמתך ולשכירך ולתושבך הגרים עמך" (ויקרא כה, ו), נאמרו בגמרא (מ ע"א-ע"ב) מספר דרשות:

"לאכלה" - ולא למשרה, ולא לכבוסה... "לאכלה" - ולא למלוגמא,
"לאכלה" - ולא לזילוף, "לאכלה" - ולא לעשות ממנה אפיקטויזין.

בגמ' (עבודה זרה סב ע"א) נדרש עוד: "לאכלה" - ולא לסחורה.¹⁸

18 רש"י (לט ע"א ד"ה אין מוסרין; מ ע"ב ד"ה שמא; מא ע"א ד"ה וביקש; מד ע"ב ד"ה וביקש) הזכיר זאת גם כן.

פשט הפסוק "והיתה שבת הארץ לכם לאכלה" הוא הוראת היתר לאכול גידולו שביעית,¹⁹ אך הרמב"ן ראה בפסוק זה הוראת מצווה, ואף מנה אותה בספר המצוות (מצוות עשה ג):

אמרה תורה בפירות שביעית: "והיתה שבת הארץ לכם לאכלה" (ויקרא כה, ו)... ונכפלה זאת המצוה באמרו יתברך: "ואכלו אביוני עמך" (שמות כג, יא). שלא אמר לאביוני עמך תעזוב אותם, כמו שאמר: "לעני ולגר תעזוב אותם" (ויקרא יט, י; כג, כב) בלקט ושכחה. אבל לשון אכילה מזכיר בהם הכתוב בכל מקום.

לא נאמר בתורה שיש לעזוב, כלומר להפקיר את הפירות הללו, אלא שיש לאכול אותם, ומכאן שיש מצוות עשה מהתורה לאכול פירות שביעית.²⁰ יש שפירשו שגם לפי הרמב"ן אין מצווה חיובית לאכול פירות שביעית.²¹ אך נראה שיש להבין את דברי הרמב"ן כפשוטם, מאחר שהוא נקט דרך זו - לפיה יש מצווה, ולא רק היתר, לאכול מהפירות - גם בתחום אחר - אכילת פירות בעת מצור על עיר.²²

19 כך למשל נימק הרב יצחק דילאון (מגילת אסתר על ספר המצוות לרמב"ן, מצוות עשה ג) מדוע הרמב"ם לא מנה כמצווה את אכילת פירות שביעית: "כי מה שלא מנאה הרב [=הרמב"ם] הוא לפי מה שדרשו חכמים 'לאכלה ולא לסחורה', אין פירושו שיהיה מצוה באכילתם, רק לאכלה הותר להם".

20 כך פירשו את דברי הרמב"ן: הרב יצחק דילאון (מגילת אסתר שם); הרב יוסף טוב אלגאזי (הלכות חלה לרמב"ן, סוף סי' ב); הרב שמעון בן צמח (הרשב"ץ זהר הרקיע, מצוות עשה סז), ועוד. הרי"מ טוקצינסקי (אגרות לראיה, אגרת נב, עמ' צג) כתב לראי"ה קוק "בענין אכילת פירות שביעית, כבר מצאתי דברי הרמב"ן אחר העשין מצוה ג' להרמב"ן".

21 הרב משה קליערס (תורת הארץ, פרק ח ס"ק כה-כט), הסביר שאכן לדברי הרמב"ן זו מצוות עשה לאכול פירות שביעית, אך זו מצווה קיומית ולא חיובית. הרב אברהם ישעיהו קרליץ (חזון איש - שביעית, סי' יד, ס"ק י), טען שכוונת הרמב"ן לומר שהאיסורים החלים על פירות שביעית יסודם במצווה לאכול את הפירות, אך אין מצווה עצמאית לאכול פירות שביעית. הרב יעקב יחיאל וינברג (שו"ת שרידי אש, ב, סי' צ) כתב שכוונת הרמב"ן היא שזה לאו הבא מכלל עשה, אך אין מצוות עשה חיובית לאכול פירות שביעית כמו שיש מצווה לאכול קדשים ותרומה. הרב שמואל הלוי וואזנר (שו"ת שבט הלוי, ד, סי' רלב) הסביר שאין מצווה בקום עשה לאכול פירות שביעית, אלא שפירות שעלולים להתקלקל אם לא יאכלם, יש מצווה לאכלם. הרב אשר וייס (מנחת אשר, שביעית, סי' ו, עמ' לו) ביסס טענה זו מלשון הרמב"ן בהשגות, שבכל המצוות האחרות פתח הרמב"ן: "שנצטוונו", ובהקשר לאכילת פירות שביעית לא כתב כן. ראה בהרחבה: הרב צבי כהן, פירות שביעית, עמ' רכז-רלב.

22 הרמב"ן (ספר המצוות, שכחת העשין, מצוות עשה ו) כתב: "שנצטוונו כשנצור על עיר, לאכול מן האילנות שבגבולה כל ימי המצור". בשונה מדברי הרמב"ם (הל' מלכים ה, א) שכתב שמותר

ר' צדוק הכהן מלובלין (פרי צדיק - ויקרא, פרשת בהר, ד) כתב בעקבות האמור בסוגייתנו ובדברי הרמב"ן:

"והיתה שבת הארץ לכם לאכלה" ועיין שם ברמב"ן... היינו שהפירות שביעית יכניסו בהם קדושה מצד השי"ת כי פירות שביעית יש בהם קדושה, כמו שאמרו (לט ע"ב) "אוכלו בקדושת שביעית"... והפירות יכניסו קדושה בלב האוכל גם כן... כי עיקר מצות השביעית היא שידע האדם כי הכל של ה' יתברך.

הרב שמואל בורנשטיין (שם משמואל - ויקרא, עמ' שמז), הסביר את המעלה שיש כשאוכלים פירות שיש בהם קדושת שביעית:

ובשנה השביעית שבה הארץ לנותן, וכל האוכלים מפירותיה, משולחן גבוה קזכ"ג²³ ועל כן יש קדושה בפירות שביעית.

נראה אם כן, שרק במצב בו יש חשש שאותו עם הארץ או חשוד על השביעית יסחר בפירות שיש בהם קדושת שביעית או לא יבערו או אז אין לתת ולמסור להם, אך כשמדובר על מסירת כמות אישית שאדם ובני משפחתו אוכלים, כדוגמת מזון שלוש סעודות, מותר למסור להם, מתוך הנחה או ציפייה שהם יאכלום בקדושת שביעית.

סיכום

החשש למסור דמי פירות ובהם קדושת שביעית לחשוד או לעם הארץ הוא שמא יסחר בהם ובדמיהם, ולא בשל חשש שמא לא יאכלם בקדושה. יש מבין האחרונים שכתבו שאין לתת פירות שביעית למי שלא ישמור על קדושתם בעת האכילה, אך הם מודים שחז"ל, וכן הרמב"ם וראשונים נוספים לא חששו לזה. מסוגייתנו יש ללמוד שנותנים לעמי ארץ או אף לחשוד דמי שביעית בשווי מזון שלוש סעודות מתוך הנחה שאת מה שהוא יקנה הוא יאכל וישמור את ההלכות הקשורות לאכילת פירות שביעית.

לאכול מאכלות אסורות משלל האויב במלחמת רשות ומצוה, אך רק מחוסר ברירה ובשל פיקוח נפש.

23 זכיה משלחן גבוה - מושג שמקורו במתנות כהונה הניתנות לכהנים: "דכהנים כי קא זכו - משלחן גבוה קא זכו" (ביצה כא ע"א; בבא קמא יב ע"ב; מנחות ו ע"ב, ועוד). פירות שביעית מתעלים לדרגה גבוהה יותר.